

UN EPISOD CONTROVERSAT AL RELAȚIILOR DINTRE DOMN ȘI MITROPOLIT ÎN ANII UNIRII PRINCIPATELOR*

Dumitru Vitcu

Summary: The Orthodox church in the Romanian Principalities, as in other Balkan states, played, for a very long time, a particularly significant role in national life because, among other reasons, of the enormous tracts of land under their control. Thus, the metropolitans and the high clergy had a very strong economic and political as well as spiritual and religious influence in Romanian society. Since 1851, the head of Moldavian church was Sofronie Miclescu, a very respected but authoritative man. Soon after the unification of the two Romanian Principalities, Moldavia and Wallachia, in 1859, under the Prince (named „hospodar”) Alexander I. Cuza, the relationship between the two leaders became more and more altered, because the new political position of the lay authorities on the Orthodox Church and its new clergy statute. Moreover, the Moldavian new authorities wished to have an independent church and to make its administration a part of the state apparatus. The opposition of Sofronie Miclescu to almost every reforme projected by the new political regime on the way of modernity opened a gravely conflict with A.I. Cuza, who decided the suspension of Metropolitan, in November 1860, and his banishment to Slatina Monastery. After that, Sofronie Miclescu was going to be charged by a high clerical Court, but meanwhile, his illness and old age made the authorities to give up the severe measure. The Metropolitan was approved to come back to lassy, to be discharged with a pension, but after a few months, he died.

The conflict was over, but that episode generated, from time to time, various opinions among analysts, regarding the question of guilt.

Ca instituție fundamentală a statului încă de la cristalizarea primelor forme de organizare a acestuia, biserica ortodoxă a fost și a rămas nu doar un stâlp de rezistență a ființei naționale, al conservării naționalității în fața vitregiilor de orice fel, ci și un focar de cultură, de spiritualitate și toleranță, în interior ca și în afară, dovedindu-se, prin conduita slujitorilor și mărturisitorilor ei creștini, o autentică precursoră a ecumenismului de azi. Care a fost locul și rolul bisericii ortodoxe române în cadrul mișcării plene regenerative și cum au evoluat relațiile,

* Textul de față a fost publicat și în revista ieșeană *Dacia literară*, an XXIV (serie nouă), nr. 11-12/ noiembrie-decembrie/ 2013, p. 17-23.

altminteri seculare, între stat, cu expresia puterii politice supreme, *domnia*, și instituția mereu alăturată, asociată ori (vremelnic) subordonată acesteia, *biserica*, dar niciodată văduvită de menirea și capacitatea ei de a cultiva și întreține credința în Dumnezeu și speranța în mântuirea sufletelor, sunt întrebări care provoacă și alimentează interesul constant al specialiștilor, uneori și al diletanților, pentru aflarea adevărului istoric, ca țintă generică.

Trecând peste secole de conviețuire, de cooperare și asistență mutuală (cu nelipsite confruntări sau incidente, specifice bunăoară „parantezei” fanariote) și intrând în spațiul modernității, ar fi de observat câteva modificări, nu doar formale, în evoluția raporturilor tradiționale între cei doi poli ai puterii, reprezentând – în fericita expresie a regretatului teolog Dumitru Stăniloae – împărăția legii și, respectiv, împărăția harului¹.

Mai întâi, intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice, în anii 1831-1832, a semnat nu doar o bornă cronologică, marcând faza preliminară a construcției naționale prin unificarea cadrului legislativ al celor două Principate, ci și o veritabilă piatră de hotar în organizarea și evoluția vieții bisericești, în afirmarea statutului clerului și, desigur, în reglementarea noilor raporturi între autoritățile laice și cele bisericești.

În al doilea rând, mișcarea regenerativă în plan social și național și lupta pentru înfăptuirea Unirii în deceniile de mijloc ale veacului al XIX-lea nu pot fi deplin înțelese fără aportul consistent și evident al bisericii ortodoxe, covârșitoare, reprezentată deopotrivă de clerul de jos, ca și de înalții ierarhi, ale căror credință și devotament pentru idealul unității naționale au fost exprimate prin mijloace specifice – scrieri, traduceri, predici, acțiuni și atitudini afișate și dincolo de amvon – de foarte mulți cărturari și slujitori ai altarului, aparținând unor generații și, parțial, unor concepții diferite, precum Veniamin Costachi, Neofit și Filaret Scriban, Calinic și Sofronie Miclescu, Melchisedec Ștefănescu, Ieronim al Bistriței, Calinic al Râmnicului, Filotei al Buzăului, Climent al Argeșului etc.

Îndeosebi, în împrejurările dramatice ale precipitării evenimentelor politice din anii 1856-1859, când confruntările dintre unioniști și separatiști s-au generalizat și acutizat mai ales în Moldova, cei doi mitropoliți, de la Iași și București, Sofronie Miclescu și, respectiv, Nifon al Ungrovlahiei, aflați în ipostazele succesive de președinți ai Adunărilor ad-hoc (1857) și, apoi, ai Adunărilor electivă (1858-1859), au fost

¹ Dumitru Stăniloae, **Ortodoxie și românism**, Asociația românilor din Bucovina de nord, 1992, p. 181.

chemați să dea expresie devoțiunii generalizate, chiar dacă nu și unanime, a clerului ortodox din Principate pentru cauza națională.

În al treilea rând, perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza se confundă cu etapa celor mai curajoase, mai consistente și mai durabile reforme, vizând în egală măsură statul și biserica, spre emancipare, prin modernizare. De altfel, întreaga legislație bisericească inițiată și aplicată de guvernele succesive ale lui Cuza, cu evidențierea cabinetului M. Kogălniceanu pentru amploarea și densitatea reformelor operate, a imprimat un nou curs și raporturilor „tradiționale” dintre stat și biserică, curs ilustrat, deopotrivă, prin cunoscute și îndelung contestata (mai ales în afara granițelor țării) **legea a secularizării averilor mănăstirești** din 1863, prin **legea comunală** din anul următor, care atribuia primăriilor locale elaborarea actelor de stare civilă, aflate până atunci în responsabilitatea bisericii, prin **Codul civil**, de inspirație laicizantă franceză, care diminuă rigoarea mai vechilor canoane bisericești în privința căsătoriilor civile și a divorțului, prin **legea călugăriei** sau a **schimei monahale**, reglementând condițiile și problematica monahismului, prin organizarea învățământului teologic, prin oficierea liturghiilor sau a slujbelor religioase, cu câteva mici excepții, doar în limba română, prin constituirea sinodului general unic etc.

Nu mai puțin însemnate prin efectele provocate în interior, ca și în exterior, au fost măsurile legislative, în același domeniu, adoptate de autoritățile centrale ale statului, menite a asigura dobândirea autocefaliei bisericii ortodoxe române, în perfect consens cu efortul general în direcția deplinei emancipări politico-naționale. Prin **înființarea autorității sinodale centrale**, în decembrie 1864, ca și prin **legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioși în România**, din ianuarie 1865, s-au realizat pași importanți pe calea desprinderii bisericii românești de sub autoritatea Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, desprindere care – depășind episodul rezistenței patriarhului ecumenic Sofronie, în exterior, și al „luptei pentru canonicitate” în interior – avea să fie reafirmată legislativ, atât prin Constituția din 1866, cât și prin legea organică din 1872, spre a fi recunoscută oficial de noul patriarh ecumenic, Ioachim IV, abia în aprilie 1885.

În numai șapte ani de domnie, observa un istoric-teolog, domnitorul Cuza a realizat în biserica română lucruri pe care alții nu le-au săvârșit în zeci de ani². Privite și judecate în ansamblu, într-un orizont politic mai

² N. Șerbănescu, **Biserica Ortodoxă Română în timpul domniei lui A.I.I. Cuza**, în

larg, chiar dacă au zdruncinat tradiția și au provocat uneori reacții potrivnice, firești și explicabile, atât în rândul clericilor, cât și al mirenilor, atrăgând și serioase adversități externe, reformele operate de A.I. Cuza (și) în spațiul ecleziastic s-au situat în perfect consens cu întreaga sa operă reformatoare așezată la temelia statului național român modern. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că măsurile adoptate, necesare dacă nu și imperative, pozitive și benefice pentru stat, societate și instituție, s-au interferat uneori cu ingerințe și abuzuri generatoare de stări conflictuale, sesizabile până la cel mai înalt nivel. „Domnia lui Cuza – nota cândva un cunoscut istoric bisericesc, Simeon Reli – se inaugura în 1859 prin acte arbitrare în biserică”³, concluzie împărtășită ulterior și de alți autori teologi. Printre actele care vor fi alterat, cu siguranță, normalitatea relațiilor preexistente între cele două instituții, stat și biserică, reprezentate la cel mai înalt nivel, s-au numărat, desigur, trecerea precipitată a averilor marilor mănăstiri neînchinat din Moldova (Neamț, Secu, Agapia, Văratec, Adam și Vorona) sub administrația Ministerului Cultelor, desființarea atelierelor mănăstirești și a tipografiilor de la Neamț și Mitropolie, numirea de către domn a unor înalți ierarhi, fără consultarea sau acceptul mitropolitului⁴, ori a unor clerici, în funcții guvernamentale laice, cu ignorarea poziției bisericii⁵, preluarea în gestiune, de către puterea civilă, a administrării averii (74.000 galbeni) agonisită de episcopul Buzăului, căzut în grea suferință etc.

Confrunțați cu asemenea stări de lucruri „atingătoare autorității înalților reprezentanți eclesiastici”, cei doi mitropoliți au ripostat cu diferențiată vehemență, asumându-și fiecare – tot diferențiat – pagubele, ca și foloasele oricărui tip de reacție împotriva celor care, în proprie expresie, „vătămau drepturile bisericești”. Mai reținut în atitudinea-i protestatară față de noile autorități politice, fiind surprins și cu mai multe nereguli administrative decât omologul său moldovean⁶, ierarhul bucureștean va uita repede mai vechile angoase și va găsi calea coabitării

Glasul Bisericii, XL, nr. 1-2, 1981, p. 166.

³ Simeon Reli, **Curs de Istoria Bisericii Române**, ediție revizuită și completată, vol. II, f.a., București, p. 423.

⁴ Cazul lui Dionisie Romano, numit de A.I. Cuza locțiitor de episcop la Buzău, în locul lui Filotei, fără acordul mitropolitului Nifon.

⁵ Cazul lui Melchisedec Ștefănescu, numit ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în Moldova, la 30 aprilie 1860, în total dezacord cu mitropolitul Sofronie Miclescu.

⁶ Dimitrie Bolintineanu, **Viața lui Cuza Vodă**, ediția a II-a, București, 1869, p. 147.

cu un sistem decis a ignora, deopotrivă, protestele venite din interiorul și din afara bisericii și a țării. Flexibilitatea sau abilitatea sporită avea să-i asigure, peste numai cinci ani, scaunul de mitropolit primat al României, titlu acordat prin ordonanța domnitorului Cuza, emisă la 11 ianuarie 1865, la propunerea ministrului Cultelor în exercițiu, Nicolae Kretzulescu. Este drept că, după ieșirea din scena vieții politice a domnitorului Unirii, Nifon se va elibera de orice sentimente îndatoritoare față de cel care îi oferise toiagul primatului mitropolitan și-l va anatemiza verbal pe fostul său binefăcător⁷.

În schimb, mitropolitul de la Iași, în scaun din 1851, arborând o intransigență aparent mai greu de înțeles față de „alesul națiunii” din 1859, a cărei popularitate nu putea fi afectată, cel puțin în primii ani, de unele pretinse derapaje autoritariste, s-a impus din start ca „unul din cei mai înverșunați protivnici ai noului ordin de lucruri și ai domnului”, în expresia marelui istoric A.D. Xenopol⁸. De fapt, atitudinea-i duplicitară față de cauza Unirii, în general, observată de unii contemporani și adversitatea sa deschisă față de unii fruntași ai partidei naționale din Moldova confirmau oarecare consecvență în conduita înaltului ierarh, afișată cu mai multă sau mai puțină discreție încă din vremea Adunării ad-hoc, a Căimăcămiei de trei (acea administrație provizorie a țării din perioada 1856-1859) și, mai ales, a Adunării Elective, al cărei președinte de drept a fost desemnat, dar de la ale cărei lucrări a lipsit, invocând, fără temei real, motive de sănătate⁹.

Tolerate în primul an și până în a doua jumătate a celui de al doilea, dezacordurile, urmate de ieșirile publice ale mitropolitului, împotriva acțiunilor sau măsurilor reformatoare inițiate de domnitor și de

⁷ La 21 martie 1872, cu câteva luni înainte de promulgarea noii **legi pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române**, mitropolitul primat declara: „Sunt aproape șapte ani de când furăm nevoiți a ne retrage până în cele dinăuntru ale altarului lui Dumnezeu, dinaintea furiei unui legiuitor care călca sau răpea tot dreptul și toată autoritatea legitimă a Sfintei Biserici, dată ei de întemeietorul său, Dumnezeu, de Apostolii săi și de Sfintele Sinoade, de a toată lumea, primită și recunoscută de toți Sfinții Împărați ai creștinătății, care și-au însușit-o sistemului lor guvernamental. Sunt tot atâția ani de când noi am dat alarma și ne-am plâns în plin Senatul țării, în contra acestor uzurpări ale puterii civile” (Laurențiu Stamat, **Stat și Biserică în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza**, Iași, Editura Junimea, 2011, p. 59, nota 69).

⁸ A.D. Xenopol, **Domnia lui Cuza Vodă**, vol. I-II, Iași, 1903, p. 162-163.

⁹ **Acte și documente relative la istoria renascerii naționale a României**, vol. VIII, București, 1900, p. 104-107, 148-150, 164-176, 231-281.

colaboratorii săi în domeniul păstorit de Sofronie Miclescu, l-au determinat pe Cuza să declare răspicat că „*dacă în treburile bisericești el (mitropolitul) este suveran (...), în cele lumești nu poate fi decât ascultător și supus*”. Reacția nu s-a limitat însă la atât. La recepția organizată, în ziua de 23 octombrie 1860, în incinta Palatului domnesc din Iași, imediat după întoarcerea sa din prima vizită protocolară efectuată la Constantinopol, domnitorul i-a adresat înaltului ierarh o veritabilă filipică, pe cât de neașteptată – de față fiind întreaga protipendadă a urbei – pe atât de acidă:

„Prea Sfinte Mitropolit, țeara v-au încredințat toiagul arhipăstoresc, pentru ca să o conduceți pe calea moralei și a mântuirii sufletești. Eu sunt sigur că Prea Sfinția Voastră aveți conștiința acestor mari și frumoase datorinți, însă sunteți rău încongiurat, rău sfătuit; și consilierii voștri vă conduc pe o cale nepotrivită, nici cu demnitatea Bisericii, nici cu interesele statului. De un timp încoace, clerul înalt a părăsit cu totul misia sa. Relațiile sale către puterea civilă devin din zi în zi mai necuviincioase. În loc ca clerul să fie cel întâi a da exemplul respectului către lege și autoritate, el s-a pus în stare de adevărată revoltă. Și astăzi, în această epocă de tranziție, când, mai presus de toate, avem trebuință de ordine și de liniște, clerul provoacă la anarhie.

Și ca domn și ca creștin, noi nu vom mai tolera o asemenea stare de lucruri jăcuitoare fericirii și progresului țării. Trebuie în viitor ca capitele cele mai îndărătnice să se supuie legii. Am multe rezoane pentru a vă adresa aceste cuvinte. Vi le voi spune cu franchețe”. După care, enumera într-o ordine oarecum aleatorie: opoziția față de încercările miniștrilor de a introduce morala și disciplina în mănăstiri, măsuri respinse de mitropolit prin „cărți de afurisenie” date împotriva inițiatorilor și făptuitorilor, reacții ce au generat nesupuneri și chiar revolte în rândul călugărilor; protestul înaltului arhieru față de pedepsirea răzvrătiților; împotrivirea sa la destituirea starețului Mănăstirii Neamț, care, cu prilejul unei anchete mixte, fusese găsit cu mai multe nereguli, între care și cu îndepărtarea stemei de țară de pe frontispiciul școlii din mănăstire; refuzul de a participa în mai multe rânduri la ziua onomastică a domnitorului etc. În legătură cu această ultimă învinuire, Cuza insista: „*Ca simplu individ eu nu cer, eu n-am trebuință de rugăciuni de comandă și făcute fără voie, însă, ca șeful statului, cerem și pretindem ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru domnul românilor. De aceea, domnule president al Consiliului și ministru de*

Culturi ad-interim – adresându-se de această dată primului său sfetnic de politică internă, M. Kogălniceanu – *ne vedem silit a vă arăta nemulțumirea noastră, pentru molătașea și indulgența cu care ați răbdat starea de nesubordinație în care s-au pus unii din membrii clerului înalt și anarhia care din aceasta au rezultat în niște locașuri sfinte, a căror menire este de a fi un centru de abnegație, de supunere, de morală și de pietate creștinească. Dumneata, chiar de mâine, vei lua măsurile cele mai energice, pentru ca legea și autoritatea să fie respectate de toți, fără osăbire, și pentru ca oricine, fie oricare, să-și plece capul înaintea legii [...]. Am respectat și voi respecta drepturile atât a fiecărui cetățean, cât și a fiecărei puteri a statului; însă voi ști a face să se respecte și drepturile care sunt date domnului [...]. Nația ne-au delegat suveranitatea sa, ca să facem fericirea a cinci milioane de români, iar nu ca să ne oprim din această cale mântuitoare, prin considerații cătră câțiva răzvrățitori sau ambițioși, care nu se pot împăca cu noul ordin de lucruri. Suntem domnul românilor – a încheiat Cuza, la fel de răspicat, partea a doua a acestui discurs-rechizitoriu – și, prin urmare, suntem datori a ocârmui astfel ca fericirea întregii nații să nu mai fie sacrificată la câțiva nemulțămiiți”¹⁰.*

Care au fost urmările? La numai două săptămâni de la acea neuitată (pentru unii) recepție festivă de la Palat, mitropolitul indezirabil a fost suspendat, trimis în judecată și surghiunit la Mănăstirea Slatina. Motivația acestui act, apreciat de mulți analiști ca fiind abuziv din parte autorităților politice, era înscrisă în cuprinsul decretului de suspendare, purtând data de 7 noiembrie 1860 și următoarele acuze: „1. N-a ținut nici o seamă de legile canonice la decretarea numeroaselor despărțenii, care pe toată zioa se fac, încât, prin abuzul acestora, au slăbit legăturile familiei și au zdruncinat bazele soțietății...¹¹; 2. Spre desăvârșita desconsiderare a clerului în ochii poporului [...] a hirotonisit și hirotonisește preoți în contra articolului 415 din Regulamentul Organic și a mai multor legi posterioare¹²; 3. A caterisit pe acele persoane din cler,

¹⁰ *Monitorul Oficial al Moldovei*, Iași, an III, nr. 19 din 24 octombrie 1860, p. 74.

¹¹ Acuza se regăsea, versificată, și în cuprinsul pamfletului antiunionist **Memoar de stegari și cocardiști** din 1857 (Dumitru Vitcu, **Unioniști și separatiști în faza confruntărilor decisive**, în vol. **Vârstele Unirii**, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001, p.106-107).

¹² Potrivit art. 415 al legiurii moldovene, puteau fi admiși în „tagma preoțască” doar absolvenții Seminarului de la Socola, cu atestat dobândit, în urma unui examen, din partea Epitropiei Învățăturilor Publice (**Regulamentul Organic al Moldovei**, ediție

care, de cătră guvern, au fost chemate a îngriji de trebile materiale a(le) mai multor mănăstiri”. Se poate lesne observa că erau invocate doar acele abateri sau învinuiri care țineau de natura funcției eclesiastice (duhovnicești) îndeplinite potrivit rangului, nicidecum de raporturile mitropolitului cu autoritățile laice, în speță cu domnitorul. Or, adevărata cauză pentru care Kogălniceanu l-a îndepărtat din scaunul mitropolitan pe Sofronie Miclescu, după cum însuși a mărturisit într-o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, a fost aceea că „domnul țării este o ființă mai presus de toți cetățenii. Nimănui nu este iertat a se pune față în față cu dânsul. Aceasta însă s-a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al nației, de aceea l-am dat jos”¹³. În locul celui suspendat, prin același decret a fost numit, ca locotenent de mitropolit, arhiepiscopul Meletie Saridon.

A doua zi după emiterea ordonanței domnești de suspendare, fiind și sărbătoarea Sfinților arhangheli Mihail și Gavril, mitropolitul – potrivit propriilor confesiuni făcute unui apropiat, ieromonahul Teofan Cristea, preluate apoi de analiștii de mai târziu – a fost ridicat chiar în timpul Sfintei Liturghii „cu tirănească neomenie, fără să-l mai lase să-și pună ceva la cale”, urcat „într-o trăsură, înconjurat de jandarmi cu săbiile scoase” și închis între „grozavele ziduri ale Mănăstirii Slatina, sub pază grea de jandarmi, încât nici de zidurile, nici de porțile mănăstirii nu se poate apropia nimeni, fiind tratat ca un tâlhar din cei mai făcători de rele”¹⁴.

Cazul, de gravitate extremă, trebuia însă judecat potrivit dispozițiilor în materie de „politicească greșală” din partea mitropolitului sau episcopilor eparhioți, înscrise în articolul 413 al legiurii organice în vigoare, care cuprindea o procedură greoaie, cu o comisie de anchetă alcătuită din 12 arhiepiscopii din ambele Principate și 12 boieri aleși de Obșteasca Adunare a Moldovei, dar întăriți de domn, comisie al cărei raport final – cuprinzând concluzia majoritară de vinovăție sau nevinovăție a celui anchetat – urma a fi întărit de domn și trimis patriarhului „spre caterisire (în caz de confirmare a vinovăției) și cunoaștere a celui nou numit”¹⁵. Iar termenul de judecată a fost fixat pentru ziua de 15 februarie 1861.

Dumitru Vițcu, Gabriel Bădărău, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 562).

¹³ Apud Laurențiu Stamatini, **op.cit.**, p. 47; A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 179-180.

¹⁴ **Ibidem**, p. 45; Nestor Vornicescu, **Participarea Mitropolitului Moldovei Sofronie Miclescu la înfăptuirea Unirii Principatelor Române – 1859**, în *Biserica Ortodoxă Română*, an CII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1984, p. 112.

¹⁵ **Regulamentul Organic al Moldovei**, p. 562.

Pe fondul creșterii agitațiilor în rândul clerului, la 1 decembrie 1860, noul ministru al Cultelor din Moldova, A. Romalo, înștiința pe mitropolitul Nifon, la București, asupra măsurilor luate împotriva omologului său de la Iași, cerându-i să desemneze patru ierarhi pentru completarea tribunalului bisericesc menit a judeca acea „pricină” și chiar să accepte președinția, ori să delege în funcție pe „cineva de încredere”. Peste alte câteva zile, Kogălniceanu prezenta „cazul” mitropolitului în Adunarea Obștească, care a desemnat o comisie de anchetă dintre mădularii ei (R. Rosetti, D. Corne, L. Catargiu, G. Cuciureanu și C. Catargiu) spre cercetarea celor întâmplate. Pe parcursul anchetei, unul din membrii comisiei (L. Catargiu), invocând starea precară a sănătății surghiunitului, a cerut autorităților să-i aprobe transferul în „alt loc de petrecere” spre o mai lesnicioasă asistență medicală, cerere încuviințată de președintele Consiliului, cu precizarea „oriunde va voi, afară de orașul Iași”.

Impresionați, probabil, de starea în care l-au aflat pe înaltul ierarh și calificând ca abuzivă conduita autorităților politice în acel caz, membrii comisiei, prin același Lascăr Catargiu, și-au prezentat concluziile în Adunare, la 17 ianuarie 1861, aducând grave acuze guvernului pentru suspendarea mitropolitului: „Alesul țării la chiriarhia bisericii, cu același mod ca și domnitorul, nu poate fi niciodată amestecat cu funcționarii statului, numiți de către domnitor, funcționari ce singuri pot fi revocabili sau suspendabili”. Prin urmare, actul suspendării mitropolitului, de către o autoritate laică, constituia, în opinia comisarilor, un grav abuz, deși legea încă în vigoare, Regulamentul Organic, precum am văzut, îngăduia asemenea măsură. În aceeași ordine de idei și argumente, Catargiu invoca și canoanele bisericii, care ofereau „chiriarhului” întreaga putere executivă asupra clerului, adăugând că „acei care s-au sustras de la nemijlocita lui autoritate (a mitropolitului), după canoane, sunt călcători de lege”¹⁶.

Atacat în Adunare, dar și în presa conservatoare (*Viitorul, Unirea*), ca membru al guvernului, care – hotărând exilul – semnase de fapt „moartea politică unui mitropolit și președinte (de drept) al Adunării, fără a mijloci o sentință judecătorească”¹⁷, Kogălniceanu și-a prezentat în aceeași zi demisia, împreună cu întregul cabinet, locul său luându-l

¹⁶ Laurențiu Stamatina, **op.cit.**, p. 46-47.

¹⁷ A.D. Xenopol, **op.cit.**, p. 178-179.

Anastasiu Panu. În ziua imediat următoare, la 18 ianuarie 1861, domnitorul primea de la mitropolitul surghiunit o foarte smerită și impresionantă scrisoare, prin care cerea înalta încuviințare de a se retrage din scaunul metropolitan, din pricina suferințelor ce-i măcinaseră sănătatea, precum și întoarcerea sa în capitală pentru a fi aproape de „*doctorul în carile am toată încrederea a mă căuta, ca unul ce-mi cunoaște toată boala*”. Domnitorul a transmis cererea către guvern pentru deliberare, iar noul președinte al Consiliului de Miniștri a propus aprobarea demisiei și, totodată, încetarea procesului intentat fostului mitropolit. Raportul guvernamental, contrasemnat de ceilalți membri ai cabinetului, a fost returnat domnului, care, dovedind de astă dată o sporită înțelegere, poate și căință, ori compasiune, a dispus în favoarea petiționarului „*să conserve titlul de mitropolit, putând rezida oriunde ar voi*”, iar Adunării a cerut să-i asigure bătrânului ierarh o pensie viageră „*potrivită cu rangul și poziția ce a ocupat*”¹⁸. Beneficiarul „gratitudinii” domnești nu a mai apucat însă decât trei luni să primească acea neașteptată răsplată morală și materială, pentru că, la 18 mai 1861, răpus de supărări, dezamăgiri și boală, poate și regrete, a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în pridvorul Mănăstirii Neamț.

Se încheia aici un prim episod din dramatica dispută între stat și biserică, prin reprezentanții ei cei mai înalți, prilejuită de derularea procesului reformator în societatea românească, proces – nelipsit de acte temerare, de măsuri absolut necesare și justificate, dar nici de abuzuri – în urma căruia ambele instituții aveau să înregistreze progrese remarcabile în direcțiile comune ale emancipării și modernizării. Epoca Unirii, deși scurtă și personificată îndeobște prin numele și faptele întâiului ales al națiunii, s-a impus în istoria națională ca etalon pentru ritmul, bogăția și densitatea prefacerilor înnoitoare pentru societatea românească, proces din a cărui dinamică nu puteau lipsi disputele, dezacordurile, derapajele sau abuzurile, uneori previzibile, altele și regretabile, influențând diferențiat, ca durată sau consistență, ansamblul împlinirilor.

¹⁸ Adunarea a aprobat mitropolitului demisionar o pensie anuală viageră de 2.400 galbeni.